

Людмила РОМАЩЕНКО

ФОЛЬКЛОРНИЙ КОМПОНЕНТ В УКРАЇНСЬКІЙ ІСТОРИЧНІЙ ПРОЗІ

У статті розглядається роль фольклорних елементів у сучасній українській історичній прозі (на матеріалі творів В. Кулаковського, Р. Іваничука, Ю. Мушкетика, М. Вінграновського, І. Корбача та ін.), зокрема образи козака Мамая і вовкулаки, а також функції фольклорних жанрів як інтертекстуальних компонентів.

Ключові слова: історичний, роман, фольклор, мотив, образ, фантастика, химерний, інтертекстуальний.

Історичні романісти, змальовуючи події минулого, зокрема козаччини, активно послуговуються двома джерелами – історичними документами та фольклорним матеріалом. Ці два напрямки однаково естетично вартісні й перебувають у тісній взаємодії. Проте естетична функція фольклорних елементів у творах історичної тематики останніх десятиліть, на жаль, перебуває поза межею дослідницьких інтересів. Науковці обмежуються, як правило, принагідними заувагами, що в художній розробці тієї чи іншої історичної теми, автори спираються на відповідні народнопоетичні жанри. Тож, поза сумнівом, є актуальною обрана тема статті, у якій зроблено спробу вперше цілеспрямовано й детально проаналізувати роль фольклорних компонентів (українських пісень, дум з їхньою символікою, тропікою, ритмомелодикою, легенд і переказів, прислів'їв і приказок тощо) у творах сучасних вітчизняних письменників.

У фольклорі знаходимо перші спроби осмислити козацьку добу в історії України. Героїчний епос – думи та історичні пісні – опоєтизував кращі віхи історії козацтва, оспівав його героїчних ватажків. З образами козаків асоціювались найблагородніші риси українства: любов до рідної землі, готовність віддати життя за неї, за віру християнську, мужність і вільнополюбство. "В народній пам'яті козак став символом України, її волі, краси, буйної степової вдачі, оборонцем від турецько-татарської агресії і польсько-шляхетської та московської сваволі" [11, 133]. Історичні пісні та думи відіграли важливу роль у формуванні національної свідомості українців. Мав рацію французький дослідник Альфред Рамбо, зауважуючи у праці "Україна та її історичні пісні": "Польський уряд мав свої причини для переслідування кобзарів, адже саме їх пісні та думи робили справу підняття національного духу та ненависті до

католицьких гнобителів краще, ніж це робили проповіді католицьких священиків" (цит. за: [12, 79]).

У думах та історичних піснях починають формуватися риси історизму як художньої категорії, що переростають достовірність факту й реконструкції подій, у зав'язі містять елемент мистецького узагальнення, тобто ті ознаки, які вважають домінантними в історичних жанрах.

В усній (фольклорній) як і писемній традиції започатковані головні тенденції в зображенні козацької епохи (найперше Хмельниччини), які домінуватимуть у ті чи інші періоди.

Народні пісні прославляють переважно Кривоноса та Нечая, відтворюють основні козацькі битви Хмельницького: під Жовтими Водами, Корсунем, Пилявцями, Берестечком, Збаражем. Відома також пісня з прокляттям Богдану Хмельницькому за те, що віддав своїх співвітчизників у ясир татарам. Образ гетьмана в народних піснях маловиразний: його або хвалять, що побивав ворогів-ляхів, або ганять за вимущені компроміси з ворогом. Державницькі наміри гетьмана залишаються поза увагою: "В народній уяві Богдан Хмельницький бачився певною мірою абстрактно, як ватажок, одні дії якого подобалися людям, інші – ні, а великі державотворчі задуми гетьмана лишалися малоусвідомлені та малосприйнятні" [18, 3]. У XVII столітті до часу прямої загрози українській автономії з боку російського царизму підхід до оцінки діяльності Хмельницького загалом стриманий, без виразної апології, не позбавлений критичності.

В українському романтизмі сформувалася своєрідна фольклорно-історична течія, започаткована власне видавцями "Запорожской старины" (І. Срезневський та І. Розковщенко), які створили стилізацію в народному дусі пісень, що мали за мету "доповнити" біdnість історичних джерел про життя козацтва (див.: [19, 20]). Проте "творці фальшованих дум і пісень не спромоглися на більше, як дати окремі стилізовані формули, іноді механічно і нелогічно з'єднані між собою, але в цих формулах виявилися тенденції стилюві й ідеологічні того часу, і тому-то ці тексти стали за матеріал, з якого виходили поети обдаровані, творячи не тільки форми, але й новий зміст. І в цьому треба вбачати історико-літературну вагу поетичної частини випусків "Запорожской старины" [17, 73].

На фольклорний матеріал спираються й сучасні історичні романісти. Так, художній історизм віршованого роману "Берестечко" Л. Костенко базується на народнопісенному історичному мисленні і має яскраво виражений фольклорний характер. Приміром, батальні сцени змальовані

в дусі українських народних пісень та дум з їхньою тропікою, символікою, ритмомелодикою: "Гей, та було ж нас доволі! А зосталось триста. Гей, та було ж нас триста, та усі шаблисті. Дві душі зосталось, та й ті непаристі. Госа, хлопці, госа, понад берегами! Тече річка кервавая темними лугами..." [9, 45].

Використання фольклорного матеріалу є однією з визначальних ознак химерного роману.

Коли в 1958 році побачив світ твір "Козацькому роду нема перевідку, або ж Мамай і Чужа Молодиця" О. Ільченка, уже його підзаголовок – "український химерний роман з народних уст" – націлював на фольклорну основу й виступив майбутнім літературознавчим терміном. Змішуючи реальність і фантастику, бувальшину і народний переказ, кожна частина цього роману поєднувала у своїй образній структурі, здавалося б, несумісне: "Поетику фольклорного сказання, народного гумору, авантюрної, пригодницької і безсюжетної ліричної прози, стародавньої легенди і сучасної публіцистики" [14, 274], – писав В. Оськоцький, який, проте, не зміг підібрати точний переклад слова "химерний". У російському варіанті "химерний" мав би звучати як "химеричний", "химерический", "причудливый", а не "озорной".

Козак Мамай – не історична особа, а образ, створений народною уявою, це загадкова, легендарна постать, майже фантастична особа, не під владна часові. Мамай – "і характерник, і чаклун, який може покликати на допомогу магічні сили, рятуючи себе і козаків від небезпеки" [10, 66], це "символ безсмертя народу" [3, 34].

Козак Мамай – це український варіант Тіля Уленшпігеля, що бореться проти шляхетських загарбників та корисливої, зрадливої козацької старшини.

Роман О. Ільченка близький до оригінальної, самобутньої "Повісті про Ходжу Насреддіна" Л. Соловйова. Місток між нею і своїм романом прокладає й сам Ільченко, одного разу назвавши "східного лукавця" серед тих героїв, котрі, як і козак Мамай, – бродяга-запорожець, воїн і гультай, веселун і філософ, бандурист і співець, був покликаний до життя силою невичерпної народної фантазії.

Атрибути химерності, виявлені у книжці Ільченка, окреслювали специфіку творів наступних років (найбільше їх з'явилося у 70-і). Жанр химерного роману сформувався як ширше, об'ємніше явище завдяки творчим зусиллям В. Земляка, Р. Федоріва, В. Міняйла, Є. Гуцала, В. Дрозда, Ю. Щербака, П. Загребельного, Вал. Шевчука.

Тяжіння до химерності як виклик консерватизму естетичної форми, прагнення до її оновлення більшою чи меншою мірою властиве

історичній прозі останніх десятиліть У романах "На брата брат", "Погоня" Ю.Мушкетика, "Журавлинний крик", "Орда" Р.Іваничука, "Сотники" І.Корбача, "Не полишу тебе самотньою" Д.Міщенка й особливо романі "Северин Наливайко" М.Вінграновського виявилися домінантні атрибути химерної прози: історичний колорит, орієнтація на фольклорну традицію, фантасмагоричне перетворення реальної дійсності, наявність елементів смішової культури (гумор, бурлеск, фарс), суб'єктивної ліризованої оповіді. Химерна проза пов'язана із загальною настанововою бароко, бере початок від творів І.Котляревського, Г. Квітки-Основ'яненка, О.Стороженка.

Ознаки повістування "химерного" типу наявні в романі "Не полишу тебе самотньою" Д. Міщенка в образі Гната Чайки, якого ми сприймаємо одночасно як реальну особу й постать з домішками романтично-фантастичних елементів. В образі Гната Чайки синкретизувались дві іпостасі: реальна – козацького сотника, і напівфантастична – славнозвісного козака Мамая.

Гнат Чайка, як і годиться справжньому запорожцеві, – славний рубака, душа товариства, в бесіді перший, в дотепах не останній, й воднораз чарівник (характерник – слуга язичницької богині Хари), наділений незвичайними рисами: може покликати на допомогу народну магію, аби врятувати себе та інших, несподівано з'являється, таємниче зникає, здатний до перевтілення – постає перед Денисом то гулякою-запорожцем, то розсудливим і доброзичливим батьком, а то міняє раптом лик і з'являється перед ним козаком Мамаєм.

Р. Іваничук був чи не одним із перших в історичній прозі послідовників першовідкривача жанру "химерної прози" О. Ільченка. У палітрі його творів поруч із реалістичними засобами зображення широко застосовуються форми художньої умовності. Так, зразком химерного роману є "Орда". Як зауважує М. Слабошицький, у романі органічно переплітаються "фантасмагоричність та реальність. Точно вписані картини звичайного народного побуту чергуються ... з епізодами фольклорної і сатиричної фантастики, що дає змогу авторові інтерпретувати події кількома сюжетними потоками" [16], кожен з яких увиразнюється від сусідства з іншими, наповнюються несподіваними змістовими гранями.

Традиційний образ козака Мамая, що активно почав освоюватися літературою, починаючи з відомого роману О. Ільченка, символізував безсмертя народу. У творчості Р. Іваничука – це наскрізний образ.

У романі "Журавлинний крик" Мамаїв кінь з вершником символізують невтоленне прагнення народу до свободи: уява Любимського

неодноразово малює коня, за допомогою якого в'язень (як і його літературний попередник козак Мамай) мріє вирватися на волю. Напівфантastичний образ сивого козака Мамая створено і в романі "Орда". Він виступає антиподом протоієрея Єпіфанія. Якщо останній уособлює силу слова і мислі, то перший – силу зброї. На наш погляд, прозаїк переосмислює традиційний фольклорний образ, що символізував незнищеність і невмирущість українського народу (як у романі О. Ільченка). Козак Мамай із конем і бандурою в руках ніби зійшов з відомої картини. Палаючи люттю, він хоче підняти повстання, щоб убити всіх з ордою в душах, переконаний, що "ніхто волі ще не випросив, воля – на вістрі шаблі!" [6, 406]. Єпіфаній, навпаки, заперечує пролиття крові, як предтеча Месії йде до людей зі словом новітнього Євангелія, прагнучи засвітити в їхніх душах храмові свічки, вірячи, що людей потрібно лікувати, очищувати від скверн в притворі Храму: "Я несу людям замість меча Слово. Меч став затяжкий для ослаблих рук, меч може тримати народ сильний духом, а дух зміцнюється Словом" [6, 368]. У такому підході виявляється гуманістична суть авторської концепції.

Якщо в "Орді" образ Мамая уособлює силу зброї, рішучість у боротьбі за свободу, то в повісті "Замок" цілком протилежне "прочитання" цього образу. Козак Мамай, навпаки, є втіленням національної інертності, млявості, інфантильності, що увиразнюються завдяки повторюваним епітетам "замріяний", "лінівий", "сонний". Водночас мрійливо-пасивним началом не вичерпується глибинний зміст натури Мамая. Його функція – підготувати співвітчизників до боротьби за незалежність, допомогти їм на складній і небезпечній дорозі національного поступу: "Я сповнив свою місію... привів для вас вороного коня, а ви його вже осідлали. Дбайте лише, щоб не спіткнувся він, та й щоб не заснули ваші лицарі біля його копит, заколисані грою бандури" [5, 47].

Мотиви "химерного" образотворення наявні і в характері зрадника Носа з "Орди". Прозаїк, непримирений до зрадників, вимислює йому страшну кару – під тягарем прокляття Мотрі Кочубеївни Ніс мусить довічно тинятися по світу вовкулакою. Образ вовкулаки Носа набуває символічного узагальнення, є втіленням зла, що, зродившись у людській душі, під впливом обставин розростається до небачених розмірів, паралізує волю людини, штовхає її на ганебні вчинки. Таким чином, Р. Іваничук використовує традиційний образ-символ: ще з сивої давнини в народній культурі більшості народів Європи вовк символ хижака, лю того ворога, символ злоби, жадібності. У Біблії до вовків

уподібнювалися лжепророки, неправедні правителі і судді, як особи найнебезпечніші для народу.

Ставши мимовільним спільником Носа, опинившись під владою полковника, який спонукає схимника вбити Мазепу, Єпіфаній теж стає носієм зла, перевертнем, а відтак відчуває в себе замість обличчя вовчу пашу.

Знайома з фольклору химерна ситуація вовкулацтва наявна в повісті Вал. Шевчука "Сповідь". В атмосферу реального пересічного сільського побуту вривається надприродне дійство – виття вовкулаки. Ці два світи перетинаються в постаті Чорного чоловіка. За сюжетом герой, якому накинуто вовкулацтво, може звільнитися від нього шляхом передачі його іншій людині. Ale це означає вчинити зло, передати його по ланцюжку. Опинившись перед проблемою вибору, вовкулака намагається протистояти вовчим законам, які починають ним керувати, і передає вовкулацтво самому собі, відмовившись сіяти зло на землі, за яке не буває прощення.

Свобода вибору, яка постає перед героєм повісті, на думку екзистенціалістів, завжди залишається в людини як можливість реалізації свободи. "Сам факт реалізації вибору – лишатися вовкулакою чи передати іншому вовкулацтво – є, власне, свободою, що дозволяє лишатися людиною" [1, 55], – пише Т. Бледних.

Образ людини-вовкулаки як втілення зла використав і В. Дрозд у романі "Самотній вовк".

Дещо іншу художню функцію виконує мотив вовкулацтва в романі-хроніці М. Лазорського "Гетьман Кирило Розумовський". Демонічні мотиви відлунюють в образі курінного уманського куреня, полковника Неживого, котрого називають "другим Сірком", "характерником", загони якого, захищаючи козацькі вольності і православну віру, наводили жах на польських жовнірів. Про його незвичайну відвагу ходили легенди: то був козак- вовкулака, що вдень спить або гострить ікла, а вночі шматус. У цій легенді вчувається перегук із легендою про Сірка, який нібито вже народився із зубами, щоб гризти ворогів.

Ознаки химерного роману, який М. Павлишин розглядає як жанр, "позначений фантастикою, фольклором, історизмом і гумором" [15, 108], можна помітити у творі "На брата брат" Ю. Мушкетика. Тут фольклорні мотиви знаходять свій вияв у формі прислів'їв, приказок, афоризмів, літературній інтерпретації народних пісень, голосінь.

У творі допускається відхилення від правдоподібності, втручання фантастичного в хід подій і зображення персонажів, міфологізація оповіді. Почерпнуті з української міфології та демонології образи:

"... здоровенний, завбільшки з доброго бугая, увесь оброслий довгою синьою вовною, з сом'ячими вусами, тупими, стертими та пообламуваними на каменях, на порогах рогами, нечистий", який кличе найкращу на всіх порогах, "серпоброву русалку Мар'яночку" [13, 14]; "верткі", "регітливі" чортенята, які гострять об скелю свої коротенькі ріжки, а потім стрибають у саме Пекло.

Фольклорна фантастика роману Ю. Мушкетика своїм корінням сягає "Вечорів на хуторі біля Диканьки" М. Гоголя: "...Над байраком літала відьма, знімала з неба звізди, клала їх під перекинуту додори дном бочку, а місяць загнала в хмарі, й осавул Шуляк, який ішов додому з хрестин, збився з путі, забрів у болото й трохи не втопився. Відьму Коржиху бачив у небі сам..., в її димар залазить кіт чорний, а по тому з димаря вилітає сова..." [13, 75]. Рівночасно тут помітний зв'язок із традицією "Конотопської відьми" Г. Квітки-Основ'яненка: трагікомічна розповідь про Вуцьку Коржиху, запідозрену у відьомстві (нібито поурочила коней, спричинилася до смерті дівчини Гнідишині, вчинила збитки сотникові) і засуджену до смертної кари через спалення в дуплі верби. Подібні химерні вкраплення дозволяють якнайточніше відтворити мислення і світосприймання наших предків далекого XVII століття.

Семен Білокобилка з роману Ю. Мушкетика "Погоня" є ніби літературним двійником козака Мамая з роману О. Ільченка. Ця подібність загрутована на використанні таких атрибутивів химерності, як історичний колорит, фантасмагоричне перетворення реальної дійсності, фольклорна стихія, елементи сміхової культури.

Загальна концепція, основний філософський задум обох творів випливають із двоплановості розповіді, яка поєднує конкретно-образне та узагальнене відтворення дійсності. Основою "другого" плану стають міфологічні сюжети, фольклорні мотиви і образи, що вимагають глибшого, ніж у конкретно-образному плані, сприйняття. І Ю. Мушкетик, і О. Ільченко не обмежуються психологічно-достовірним змалюванням персонажів, які також набувають подвійного тлумачення – конкретного й філософського. Синтез конкретно-психологічної та філософської типізації роблять можливим творення образів, які несуть певну філософську ідею, стають ніби "формулою" людського характеру, що допомагає письменникам торкатися фундаментальних якостей людського характеру. Риси умовності ("нежиттеподібності") в характері героїв виявляються у їхніх надприродних здібностях. Така місткість образів вимагає виняткових, незвичайних ситуацій, де б вони могли проявитися. Це переважно ситуації випробувального характеру, у яких герой контактує з надприродними силами, представниками рослинного

чи тваринного світу, перевтілюється. Так, Семен Білокобилка вступає в поєдинок з "нечистою силою" в будинку Ливона Красія, змушений грati з нечистим у карти, вступати в боротьбу з чортом у млині та на болоті, відгадувати три (як у казці) загадки.

Фантастичного тлумачення набувають деякі явища природи: блискавка -це вогняні стріли, якими архангел Гавриїл громить з неба змія та його чортове воїнство; степові вихори бояться грому, блискавки , гострої шаблі та коси, які, перерізуючи вихор, перерізують біса – у шерсті, з гострими пазурами і довгим хвостом.

Ці та інші фантастичні ситуації, перетворення, уявлення – не розважальна атрибутика: вони відтворюють світобачення і світосприймання людей тієї епохи.

Після виходу роману "Северин Наливайко" М. Вінграновського критика одностайно визнала його новаторським явищем щодо жанрово-стильової моделі. Він засвідчив відмову від жанрово-стильових домінант, схильність до еклектизму (подібні тенденції виявляються і в польській історичній прозі). І. Дзюба вбачає у ньому "елементи історичної хроніки", "густий побутовий живопис", "геополітичне тло", "яскраво пригодницькі сюжетні лінії", ознаки "шахрайського роману", "світову екзотику" – і все це оповідає "стихія поетичної химерії, яка і визначає неповторність та органічність роману"[4, 10].

Справді , "Северин Наливайко" – принципово нове явище, якому важко знайти аналогії в сучасній історичній романістиці, це своєрідна химерна проза, яка відтворює невловимий поетичний дух епохи в його суб'єктивно-авторському осяненні, з переливами тонких ліричних переживань та розкішного гумору, з суверою правдою життя і міфічно-фантастичними уявленнями.

Як вияв химерності вживаються ірреальні образи, що знаходяться на межі свідомого і підсвідомого. До них відносимо "синій вогник" , що з'явився з води в тому місці, де втопилася знеславлена шляхтичем кохана Тимоша Оксана. Той "вихорець"- ніби душа дівчини, ангел-охоронець, що оберігає Тимоша, попереджає про небезпеку і згасає після смерті хлопця. Скляні снігові купинки, на які наступали коні Наливайкової сотні, що їхала до Г'ятки воювати своїх, нагадували живі душі, що випорскували з-під копит, скрикували, вищали і просили помилування. Петра Жбура, Куріпочку та Хабіджу в нічній лісовій пущі оточують примари, які чорним "вирлатим" оком стежать за їхнім кожним рухом, і "люди-мізинчики", зменшена подоба тих, які вже померли і серед яких Петро помітив малесеньких Наливайка і себе. Це великі й малі чорти, всяка нечиста сила, що повискаювали з річки й повтікала

світ за очі, коли отець Дем'ян на Водохреще освятив воду. Подібні епізоди – поетична інтерпретація письменником козацької забобонності, витлумаченої як дивний зв'язок людей із таємничими силами природи.

"Химерування" М. Вінграновського не знає меж, воно вражає своєю поетичною простодушністю, спонтанною грою уяви, пластичним розгортанням образів. Тому в романі разом із танцористом і свічки починають витинати колінця, червоні ружі з полотняних рушників можуть повідриватися, полетіти й осісти на Наливайкових та Галинів щоках; у Петра Жбура може відділитися від тулуба голова, а потім знову стати на місце; дід Максим може набрати в шапку місячного світла, і коли надіватиме її, те світло патьоками вилеться йому на обличчя; козаки здатні натерти половзя саней медом, аби солодше було повернутися в Україну.

Химерність роману М. Вінграновського виявляється у персоніфікації природи (хоча інколи надмірній). На сторінках твору наділені здатністю думати, говорити, переживати ховрашки і віслочки, коники і яструби. Письменник з таким ліризмом, поетичністю оповідає про мешканців степу, що читача надовго полонить думка про гармонійний лад у вселенському храмі Природи і про необхідність такої ж гармонії у стосунках людини і матінки-Природи: "Усього в степу є і є, лише не лінуйся! Бувало, що вепри, тарпани, кози, олені, журавлі, лебеді й дрохви і навіть тури самі запрошували вовчий народ, аби той час від часу навідувався до них підібрати якогось немічного чи каліку. Коли ж ніхто не здихав, не складав назавжди крила, не простягав ноги, а сидів у яєчку чи товк мамине вим'я цупкенькими губками, то вже ніхто: степ і вітри, спека й сніги нікому нічого не перешкоджали й не забороняли – біжи, пасись, скуби, літай, повзи, щебечи, облизуй, лягай, вискакуй, чамрій, пітьмій, гарчи, хропи, шепочи, кряч, кувікай, стогни, сичи, клекочи, підпадьомкуй, висвистуй і туркочи... – живи та радуйся скільки хочеш! Благоденствуй та продовжуйся в благоденстві, яке створив і дав Господь на радість собі й тобі, невмирущому сущому старому та молодому!" [2, 270-271].

Прозаїк то весело, то сумово то поєднав світ людей і світ звірів, птахів, рослин, зарекомендувавши себе не лише художником, а й спостережливим натуралистом, "зоопсихологом" (І. Дзюба). Одухотворення звірів і птахів, розкриття їхньої "психології" (читач ніскільки не сумнівається, що так справді могли "думати" чи "говорити" брати наші менші) – і все це опромінене теплим гумором – бере свій початок від традицій народної казки. Якщо шукати літературних аналогій, то найближче М. Вінграновському стоїть до Григора Тютюнника

з його "Степовою казкою". Одна з причин персоніфікації природи в романі, полягає, очевидно, в тому, що письменник тривалий час плідно працював на ниві дитячої літератури, а особливість дитячої психології, як відомо, і полягає у сприйманні оточуючої дійсності без чіткого поділу на світ живих і неживих істот.

Фольклорні елементи часто виступають інтертекстуальними вставками в історичних творах.

Як елементи інтертексту, використані фольклорні елементи в романі В. Кулаковського "Мартин Пушкар". Іван Виговський, перебуваючи в опозиції до Пушкаря, позбавлений авторської симпатії. Письменник засуджує лицемірство, підступність гетьмана, зневагу до народу й козацьких вольностей, байдужість до долі Вітчизни. У негативній оцінці суспільно-політичної діяльності Виговського автор спирається на фольклорні джерела, що засвідчує вмонтована у текст твору народна пісня: "Ой плач, Україно // Сирота небого!// Твою ясну долю// Розшарпав Виговський, // Що серце мав – камінь, // А розум бісовський".

Приміром, у романі-хроніці І. Корбача "Останній похід короля" (у ньому змальований конкретний історичний факт – похід польського короля Яна Казимира на Україну з метою повернути втрачені в часи українсько-польської війни землі) вмонтована в сюжетну канву легенда про трагічну смерть Якова Скидана і сотника Нужного утверджує велич подвигу в ім'я народу. Топонімічна легенда з княжих часів про Салтикову Дівицю, у якій "поєдналися зрада і любов, людська підступність і дівоча честь" [7, 288], проектуючись на новітні часи, нагадує про одвічне протистояння цих моральних засад. Уведення в художню тканину роману описів українських звичаїв та обрядів (обжинків, заручин, весілля, пострижин молодих хлопців), пісень, прислів'їв та приказок створює виразний національний колорит. Проте зрідка настроєність на фольклорний лад світосприймання обертається загальністю характеристик, відсутністю індивідуальних ознак, штампованистю художніх засобів, як, приміром, у портретах закоханих: Карпо "стрункий, в плечах широкий, міцний, як дубок" [7, 257] ; Галя росла "гарною дівкою. Струнка, очі жваві, брови вигнуті серпанком, личко не повне, але й не худорляве. До того ж працьовита" [7, 248].

Потужна фольклорна стихія і в романі-хроніці І. Корбача "Сотники", де зроблено спробу осмислити складну, драматичну історію України XVIII століття. У творі письменник використовує багатий арсенал прислів'їв та приказок, які є засобом оціночної характеристики зображеного: "що весною посіяв, те в осінь і збереш" [8, 25], "в Мені людей дві жмені", "в Мені багно до коліна і дров ні поліна" [8, 27],

"служба козача, а дяка – собача" [8, 41]. Іноді цілі мовні партії персонажів складаються з одних прислів'їв та приказок, як-от розмова Гната Сахновського з Данилом Апостолом: "Роки , як злі собаки, шматують нас, а разом і час. Сьогодні в сіdlі, а завтра в землі. Нас Бог врятував від стріли татарської, кулі турецької, шаблі шляхетської. А від кінця нема рятівця" [8, 23].

Невеликі фольклорні жанри як інтертекстуальні компоненти використані в тетралогії Б. Лепкого "Мазепа": думи, пісні (історичні, обрядові, жартівлivі), численні прислів'я та приказки, іноді цілі діалоги героїв складаються винятково з цих жанрів, окремі з них вельми оригінальні (це могло би стати темою окремої розмови): "Вус тихо сиди, коли бороду голять", "Дурний, як дияконський чобіт з лівої ноги" тощо.

Таким чином, народна творчість стала невичерпним джерелом для авторів історичної тематики, впливала на оцінку ними відомих історичних подій та їх учасників, сприяла відтворенню особливостей світосприймання народу минулих епох й наданню творам відповідного національного колориту.

Список використаної літератури

1. Бледних Т. Історія в прозі В. Шевчука // Слово і Час. – 1993. – №4. – С. 52-57.
2. Вінграновський М. Северин Наливайко. – К.: Веселка, 1996. – 366с.
3. Дейч О. Дорогою дружби. – К. Дніпро, 1977. – 310 с.
4. Дзюба І. Історичний міф Миколи Вінграновського // Вінграновський М. Северин Наливайко. – К.: Веселка, 1996. – С. 5-12.
5. Іваничук Р. Замок // Березіль. – 2004. – №1. – С. 8 – 50.
6. Іваничук Р. Мальви (Яничари). Орда. – Х.: Євроекспрес, 2000. – 416с.
7. Корбач І. Останній похід короля // Міщенко Д. Сіверяні. Корбач І. Останній похід короля. – К.: Український Центр духовної культури, 1999. – С.190 – 391.
8. Корбач І. Сотники. – К.: Український Центр духовної культури, 1995. – 300с.
9. Костенко Л. Берестечко. – К.: Укр. письменник, 1999. – 157с.
10. Логвиненко М. Олександр Ільченко // Письменники Радянської України: Літературно-критичні нариси / Упоряд. С. А. Крижанівський. – К.: Рад. письменник, 1986. – Вип. 12. – С. 59 -77.
11. Мишанич О. Повернення. – К.: АТ "Обереги", 1997. – 336 с.
12. Мірошниченко В. Запорозьке козацтво в англомовній періодиці та історіографії // Київська старовина. – 1992. – №3. – С. 78 – 81.
13. Мушкетик Ю. На брата брат. – К.: Рада, 1996. – 319с.
14. Оськоцкий В. Роман и история: Традиции и новаторство советского исторического романа. – М.: Худож. лит, 1980. – 384с.
15. Павлишин М. Канон та іконостас. – К.: Час, 1997. – 447с.
16. Слабошицький М. Дорога до храму: Погляд на "Орду" Романа Іваничука //Літературна Україна. – 1992. – 4 черв.
17. Харківська школа романтиків. – Х.: Держвидав, 1930. – Т.1. – 354с.

18. Шевчук В. Образ Богдана Хмельницького в давній українській літературі // Дивослово. -1995. – №12. – С. 3 – 9.
19. Яценко М. Українська романтична поезія 20-60-х років XIX століття // Українські поети-романтики. – К.: Наукова думка, 1987. – С. 5 -36.

Одержано редакцією – 27.10.2014. Прийнято до публікації – 15.12.2014.

Аннотация. Ромашченко Л. Фольклорный компонент в украинской исторической прозе. В статье рассматривается роль фольклорных элементов в современной украинской исторической прозе (на материале произведений В. Кулаковского, Р. Иванычука, Ю. Мушкетика, М. Винограновского, И. Корбача и др.), в частности образы казака Мамая и вурдалаки, а также функции фольклорных жанров как интертекстуальных компонентов.

Ключевые слова: исторический, роман, фольклор, мотив, образ, фантастика, химеричный, интертекстуальный.

Summary. Romashchenko L. Folklore element in the ukrainian historic prose. In the article the role of folklore elements in the modern Ukrainian historic prose is revealed. Special attention is paid to the functions of folklore genres in the works of V. Kulakov's'kyj, R. Ivanychuk, Y. Mushketyk, M. Vinhranovs'kyj, I. Korbach and others.

Keywords: historic, novel, folklore, motive, image, fiction, fanciful, intertextual.

Лідія КАВУН

ФОЛЬКЛОРНІ ІМПУЛЬСИ У ТВОРЧОСТІ ГРИГОРІЯ КОСИНКИ

У статті досліджено новелістику Григорія Косинки в її органічному зв'язку з фольклором. Автор доводить, що спілкування письменника з усною народною поезією, з одного боку, створює світ традиційних уявлень про буття українського народу, а з іншого є актуальним та сучасним елементом модерністського дискурсу.

Ключові слова: фольклор, новели, література, образ, мотив.

Постановка проблеми. З огляду на міф про "вічне повернення" зауважимо, що наше сьогодення багато в чому нагадує перші десятиліття минулого століття як в історичному, так і в культурному аспекті. Історично: сучасні революції, війни перегукуються з аналогічними стихіями столітньої давності; культурно: нині ми маємо мистецькі творіння, які художньо відтворюють модерні революції та війни.